

автор приходять до висновку про існування в православній традиції двох типів автокефалії – давніх і нових. Ці типи відрізняє обсяг повноважень церковного самоврядування і спосіб походження. Концепція автора пов'язана з давнім принципом Пентархії, тобто першості у Вселенському православ'ї п'ятьох стародавніх патріархатів, які є винятковими носіями повноти автокефалії. Тільки вони, з певними застереженнями і обмеженнями, мають право наділяти автокефальним статусом інші помісні Церкви. Московський патріархат, не будучи членом Пентархії, такого права не має, що знімає з порядку денного питання про саму можливість отримання автокефалії Української Церкви від Москви. У зв'язку з цим в статті розглядаються деякі маловивчені аспекти «перепідпорядкування» Київської митрополії від Константинопольського патріархату Московському наприкінці XVII ст. Ключові слова: пентархія, автокефалія, Українська Православна Церква, Константинопольський патріархат, канонічне право.

Olexander Soldatov. Two types of autocephalous - view from Constantinople (Ratio autocephalous practice of traditional doctrine pentarchy in modern Orthodoxy)

The article by Alexander Soldatov contains a new view to solving the problem of autocephaly in the context of the desire of the Orthodox Churches in Ukraine to the attainment of the autocephalous status. Analyzing the canon law, the statements of the Holy Fathers of the Orthodox Church and the historical experience of Orthodoxy, the author comes to the conclusion that there are two types of autocephaly in the Orthodox tradition - old and new one. These types are different in the scope of authority of the church authorities and in the mode of origin. Author's concept is related to the ancient principle Pentarchy, i.e. the primacy in the Universal Orthodoxy five ancient patriarchates that are exclusive carriers autocephaly completeness. Only they, with certain reservations and limitations, have the right to grant autocephalous status of the other local Churches. The Moscow Patriarchate is not a member of Pentarchy, this right it does not have, which removes from the agenda the question of the very possibility of obtaining autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church from Moscow. In this regard, the article addresses some lesser known aspects of "resubordination" of the Kyiv Metropolis to Moscow Patriarchate from Constantinople in the end of the XVIIth century.

Keywords. Pentarchy, autocephaly, Ukrainian Orthodox Church, Patriarchate of Constantinople, Patriarchate of Moscow, canonical law

2.3 Сергій ПРИСУХІН. Екуменічний діалог: проблематика і відповіді Івана Павла II (з нагоди 15-тої річниці пастирського візиту папи в Україну).

Постановка проблеми. Не секрет, що міжрелігійні відносини кінця XX — початку XXI століть позначені прикладами гострих міжцерковних конфліктів у християнському світі, які, на думку релігієзнавців, є наслідком незреалізованих принципів екуменічного діалогу (і відповідних норм і вимог міжрелігійної толерантності). Саме тому актуалізована проблема викликала новий зміст дискурсу в аналізі поняття «екуменічний діалог», його кореляції з поняттями «християнська єдність», «спільність християнського вчення», взаємодії феномену християнського екуменізму і утвердження цінності суспільного миру в перманентно кризовому світі. Останнє потребує від філософів, релігієзнавців і богословів додаткових досліджень феномену екуменічного діалогу християнських церков. Досвід аналізу проблем екуменічного діалогу та шляхів їх вирішення, репрезентований неотомістським підходом Папи Івана Павла II в його численних працях, проповідях, посланнях тощо, стає підставою подальшого релігієзнавчого дискурсу.

Джерельна база статті. Працями, які визначили релігійно-богословську позицію Івана Павла II щодо сутнісних характеристик феномену екуменічного діалогу, його ролі і значення для подолання суперечностей міжрелігійного спілкування у сучасному світі, є насамперед доктринальні документи Другого Ватиканського собору (декрет «Unitatis redintegratio»), а також енцикліки Івана Павла II «Ut unum sint» та «Sollicitudo rei socialis», його численні проповіді і послання. Позиція Івана Павла II була конкретизована висновками Папи Венедикта XVI, зокрема в збірнику «Сіль землі», та узагальненнями Папи Франциска в апостольському повчанні «Evangelii gaudium» та ін.

Мета статті. Враховуючи філософсько-богословські напрацювання Папи Івана Павла II, які присвячені дослідженню феномену християнського екуменізму, вдосконаленню міжцерковного діалогу, перед автором стояло завдання проаналізувати сутнісні характеристики поняття «екуменічний діалог», дослідити його роль у подоланні міжцерковних конфліктів у християнському світі і на цій основі актуалізувати релігієзнавчий

дискурс щодо утвердження принципів міжрелігійного діалогу в площині розбудови суспільного миру.

Основні результати дослідження. В релігієзнавчо-богословському контексті поняттям «єкуменізм» послуговуються для позначення шляху (моделі) взаємозближення та взаємопорозуміння між окремими християнськими Церквами. Єкуменізм дозволяє суб'єктам міжцерковного діалогу ґрунтовніше (по суті) усвідомити власне віровчення, уникаючи неприродного і нелогічного іренізму, що унеможливило б утвердження істин християнства, перевірених історією і оцінених сучасністю. Дослідження сутнісних характеристик власної конфесії створює передумови інтеграції, сприяє нейтралізації міжцерковних конфліктів, передбачає дотримання принципів свободи совісті та толерантності у взаємовідносинах між віруючими.

Декрет Другого Ватиканського собору про єкуменізм «Unitatis redintegratio» («Возстановлення єдності», 21.11.1964 р.) надає ґрунтовне визначення єкуменічного руху, розкриваючи його як «дії та ініціативи, що постають та організуються для різних потреб Церкви та обставин часів для сприяння єдності усіх християн, як наприклад: найперше будь-які зусилля, щоб вилучити із вжитку ті слова, погляди та вчинки, що не відповідають по правді та слухності обставинам нез'єдинених братів, а тому утруднюють взаємні відносини з ними; далі, діалог між добре вишколеними затоками на спільних конференціях, зорганізованих між різними церквами і громадою, в дусі релігійному, в якому кожний виклав би глибше науку власної спільноти та чітко з'ясував її характер»²⁷. У підрозділі «Братнє взаємопізнання» мова йде про те, що здійсненню єкуменічної взаємодії, цебто міжцерковного діалогу, сприяє «справдешня настанова католицької церкви. Цим шляхом і думка нез'єдинених братів краще пізнається та їм буде викладена відповідніше наша віра»²⁸. Як узагальнений висновок-настанова звучать слова Декрету «Unitatis redintegratio»: «В єкуменічному діалозі католицькі богослови, дотримуючись католицького віровчення, в дискусіях з нез'єдиненими братами про Божі таїнства, повинні поступати з любов'ю правди, з добросердечністю та смиренням... В такий спосіб простелеться дорога, на якій, в братньому суперництві, всі прагнутимуть до глибшого пізнання та виявлення недослідимих багатств Христових»²⁹.

Зазначені висновки Другого Ватиканського Собору отримали свій розвиток в інших документах Католицької Церкви. Прикладом слугує створення різноманітних інституцій Ватикану і публікація відповідних документів з питань єкуменічного діалогу. Так, у 1967 р. за ініціативою Ватикану був розроблений документ під назвою «The Ecumenical Directory» («Засади єкуменічного діалогу»), який став ключовим для аналізу практики єкуменічної взаємодії в християнському світі та особливостей реалізації єкуменізму у релігійній культурі сьогодення. Пізніше був опублікований документ, ініційований Соціальним Вчительством, під назвою «Directory for the application of principles and norms on ecumenism» («Директиви з втілення принципів і норм єкуменізму», 1993 р.), який конкретизував положення основного документа «Засади єкуменічного діалогу», наголосивши на тому, що міжцерковний діалог потрібно сприймати як обов'язковий інструмент для ліквідації непорозумінь між християнськими церквами і натомість всю увагу варто скерувати на реалізацію спільної мети — спільного християнського свідчення. В зазначеному документі були оприлюднені основні правила з використання принципів і норм єкуменізму, які були опісля схвалені Папською Радою з питань сприяння християнській єдності³⁰.

²⁷ Декрет про єкуменізм «Возстановлення єдності — Unitatis redintegratio» / Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. — Львів: Свічадо, 1995. — С. 192—193.

²⁸ Там само. — С. 198.

²⁹ Декрет про єкуменізм «Возстановлення єдності — Unitatis redintegratio» / Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. — Львів: Свічадо, 1995. — С. 199.

³⁰ Directory for the application of principles and norms on ecumenism [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/general-docs/rc_pc_chrstuni_doc_19930325_directory_en.html, вільний. Назва з екрана. — Мова англ.

Виконуючи вимоги напрацьованих документів, Католицька Церква одразу актуалізувала екуменічний діалог зі Всесвітньою лютеранською федерацією (1965 р.), із Всесвітньою радою методистів (1967 р.), із Всесвітнім альянсом реформаторських церков (1969 р.), з англіканським співтовариством (1969 р.), з п'ятидесятництвом (1972 р.), із Вселенським Константинопольським патріархатом (1972 р.), зі Східними Православними Церквами загалом (1979 р.) та ін.

Важливо зазначити, що в ставленні до Східних Православних Церков Католицька Церква виокремлює діалог любові, що містить в собі знаки й дії відповідно до спільної християнської віри, а також бажання сторін подолати перешкоди, які унеможливають повноцінне спілкування між католиками і православними. По-друге, офіційний богословський діалог, який називають «діалогом істини», під час якого представники різних християнських Церков прагнуть досягнути істинного порозуміння у вірі і християнських таїнах. На сьогодні екуменічний діалог ще не створив повної єдності між сучасними християнськими Церквами, але, на думку його організаторів, здійснення діалогу ілюструє готовність учасників прийняти благодать у вірі, яка може бути досягнутою як дарунок Святого Духу.

В іншому документі на тему запровадження екуменічного діалогу — енцикліці «*Ut unum sint*» («Щоб усі були одно», 25.05.1995 р.) — Іван Павло II зазначав, що на порозі нового тисячоліття постала унікальна ситуація, яка дозволяє «посилити єдність усіх християн аж до досягнення повного сопричастя»³¹. Бо ж екуменічний діалог уповні відповідає Божому плану, щоб «зібрати всіх християн до єдності»³², «у єдності всього розділеного людства виявляється воля Бога»³³. Іван Павло II вказував на те, що екуменізм є не лише «внутрішнім питанням християнських громад. Це є питання любові, яку Бог втілює в Ісусі Христі для всього людства; бути перешкодою цій любові є злочином проти нього і проти його плану об'єднати всіх людей у Христі»³⁴.

Засадничим документом для здійснення міжцерковного діалогу став Компендіум соціальної доктрини Церкви, який містить конкретні рекомендації щодо організації діалогу між представниками світових релігій з метою пошуку форм співробітництва, яке має відбуватися «широкомасштабно в різних царинах»³⁵.

Варто зазначити, що релігія відіграє важливу роль у розбудові суспільного миру, який, на слушну думку Магістеріуму Церкви, залежить від спільної праці задля цілісного розвитку людини. Як висноував Іван Павло II, в «прагненні до інтегрального людського розвитку ми можемо багато зробити також спільно з вірними інших релігій, що, зрештою, й робимо в різних місцях. Співпраця в ім'я розвитку цільної людини і кожної людини — це обов'язок усіх стосовно всіх. У ньому мають брати участь чотири частини світу: Схід і Захід, Північ і Південь; чи, як сьогодні прийнято казати, різні «світи»»³⁶.

Показовими були також започатковані Іваном Павлом II Дні молитви³⁷ в Ассізі³⁸, що об'єднували представників різних релігій в діалозі заради миру і справедливості й свідчили

³¹ Ioannes Paulus PP. II. *Ut Unum Sint. On commitment to Ecumenism* [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25051995_ut-unum-sint_en.html, вільний. Назва з екрана. — Мова англ.

³² Там само.

³³ Ioannes Paulus PP. II. *Ut Unum Sint. On commitment to Ecumenism* [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25051995_ut-unum-sint_en.html, вільний. Назва з екрана. — Мова англ.

³⁴ Там само.

³⁵ Компендіум соціальної доктрини Церкви. — К.: Кайрос, 2008. — С. 328.

³⁶ Іван Павло II. Енцикліка «*Sollicitudo rei socialis* — Турбота про соціальні справи» Вселенського Архієрея Івана Павла II. — Львів: Свічадо, 2011. — С. 42—43.

³⁷ Перший Всесвітній день молитви за мир відбувся 27.10.1986 р., наступний — 09.01.1993 р., на якому були присутніми представники християнських Церков і громад, а також представники іудаїзму та ісламу; останній за участю Івана Павла II — 24.01.2002 р. Папа Венедикт XVI 27 жовтня 2011 р. відзначив 25-річчя першого молитовного дня Днем роздумів, діалогу та молитви за мир і справедливість під гаслом «Паломники істини, паломники миру».

про спільність духовних цінностей для всього людства. У такий спосіб спільна молитва, хоча і здійснювана у різних формах відповідно до різних релігійних традицій, стає свого роду моделлю «конструктивного діалогу, в якому кожен, без релятивізму або синкретизму будь-якого роду, глибше усвідомлює обов'язок свідчити і проголошувати»³⁹.

Під час Божественної Літургії візантійсько-українського обряду в Києві (25.06.2001 р.) в проповіді «Це Ваше співіснування в любові покликане стати зразком спільноти, що є складовою частиною законного плюралізму і є гарантованим Єпископом Риму наступником Святого Апостола Петра», Іван Павло II, нагадавши усім присутнім слова Євангелія від Івана «Як ти Отче в мені, а я в Тобі, щоб і вони були в нас об'єднані; щоб світ увірував, що Ти мене послав» (Ів. 17:21), зробив їх лейтмотивом усього виступу: «Зі слів Спасителя випливає нестримне бажання викупити людство зі світового духу й мислення. Одночасно виринає переконання, що спасіння проходить через те, щоб «бути об'єднаними», яке, на зразок життя Пресвятої Трійці, повинно бути ознакою щоденного досвіду і рішення усіх Його учнів.

«Ut unum sint — Щоб усі були одно» (Ів. 17:21). Світлиця Тайної Вечері — це місце єдності, яка народжується з любові. Це місце посланництва: «...щоб світ увірував!». Неможливо назвати автентичною євангелізацію без повного сопричастя братів... «Щоб усі були одно!» Це щирий заклик до єдності християн... Це безнастанна молитва, яка несеться з покірних і готових до слухання сердець. Мислити і великодушно діяти, щоб могло здійснитися бажання Христа. Від цієї землі, освяченої кров'ю незліченних мучеників, я разом з вами зношу мою молитву до Господа, щоб всі християни знов були «одно», згідно з бажанням Ісуса у світлиці Тайної Вечері. Нехай же християни Третього тисячоліття постануть перед світом з одним серцем й однією душею»⁴⁰.

Згодом Папа Венедикт XVI підтвердив правдивість висновків свого попередника, наголошуючи на тому, що пошуки моделей єкуменічної єдності об'єктивно необхідні, хоча й непрості. На його думку, єкуменічний рух повинен уникати утопічних сподівань і небезпеки виникнення подальших розколів і поділів. Першим кроком до єкуменічного діалогу має стати усвідомлення того, що, навіть будучи розділеними, можна в багатьох речах досягти єдності — і це вже багато. Критично оцінюючи перебіг єкуменічного діалогу, Венедикт XVI зауважив, що найближчим часом неможливо прийти до великих «конфесійних союзів». Набагато важливішими в такій ситуації є взаємна толерантність і атмосфера глибокої й щирої взаємоповаги (навіть любові), взаємне сповідання християнськості, намагання у найважливіших речах спільно складати свідчення світу — як задля правильного формування світового порядку, так і для того, щоб дати відповіді на найбільші питання: про Бога, про походження і призначення людини⁴¹.

А вже в наш час в Апостольському повчанні «*Evangelii gaudium*» («Радість Євангелія», 24.11.2013 р.) Папа Франциск суголосно підтвердив тезу, що розгортання єкуменічного діалогу залежить від щирої взаємної довіри християн один до одного. Франциск аргументував тим, що існуючий сьогодні поділ між християнами (особливо в країнах Азії та Африки) виступає серйозним «антисвідченням християнства» і стає додатковою причиною страждань, насильства, хоча від насильства вже потерпають і ті, хто

---

³⁸ Іван Павло II не випадково обрав місцем проведення молитовних зустрічей місто Ассізі (регіон Перуджа, Італія). Саме тут народився (і був похований) св. Франциск, покровитель Італії, «символ миру, примирення і братерства».

³⁹ Day of Prayer for Peace in the world. Address of His Holiness Pope John Paul II to the representatives of the world. Assisi, 24 January 2002 [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/2002/january/documents/hf_jp-ii_spe_20020124_discorso-assisi_en.html, вільний. Назва з екрану. — Мова італ.

⁴⁰ «Це Ваше співіснування в любові покликане стати зразком спільноти, що є складовою частиною законного плюралізму і є гарантованим Єпископом Риму наступником Святого Апостола Петра» (проповідь під час Божественної літургії візантійсько-українського обряду. — Київ, спорткомплекс «Чайка», 25 червня 2001 р.) // Прочанин миру та надії: Книга-альбом [Текст]. — К.: МБФ «Східно-Європейський єкуменічний культурно-просвітницький центр», 2004.

⁴¹ Венедикт XVI (Рацінгер Йосиф). Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером / Пер. з нім. О. Конкевича. — Львів: Місіонер, 2007. — С. 238—239.

«навпаки мав би бути закваскою миру». Папа Франциск закликав християн відкинути всілякі підозри й недовіру і «дивитися насамперед на те, чого ми всі шукаємо, — на мир, що випромінюється з обличчя єдиного Бога. Довіряти іншим — мистецтво, і мир є також мистецтво... У цій перспективі екуменізм є внеском у єдність людської сім'ї»⁴².

Пошук шляхів до християнської єдності стає першочерговим завданням. Франциск запевняє вірних, що існує дуже багато важливих речей, які об'єднують, яких можна навчитися один в одного. Переважно це є спільні дари Святого Духа. Як до позитивного прикладу, Франциск звертається до діалогу з Православною Церквою, «в якому ми, католики, маємо змогу дещо більше навчитися про значення колегіальності єпископату і про їхній досвід синодальності. Через взаємобмін дарами Дух може все більше скеровувати нас до істини й добра»⁴³.

Враховуючи зазначене вище, можемо висновувати, що суперечливий стан міжрелігійних і міжцерковних відносин сьогодення свідчить, що повне здійснення екуменічного діалогу ще далеко попереду. Цей діалог ще довго не співпадатиме із запланованими ідеалами, але стратегічна мета, яка стоїть перед провідниками позитивного екуменічного діалогу, є простою, зрозумілою і практично доцільною — створити такі соціально-духовні передумови, в межах яких сторони спілкування, наприклад, члени християнських громад, можуть надіятися на відтворення благодатної єдності в християнській вірі як дарунку Святого Духу.

Конкретним прикладом такого екуменічного діалогу слугує прагнення до активізації взаємодії, здійснення правдивої комунікації між Католицькою Церквою та іншими християнськими Церквами у світі, особливо процесу діалогу з Православною Церквою в Україні, що вповні відповідає позиції Папи Івана Павла II, озвученої ним під час паломницького візиту в Україну в 2001 році: «Єдність та злагода! Ось таємниця миру та умова справжнього й стабільного соціального прогресу. Завдяки цій взаємодії намірів та дій Україна, батьківщина віри та діалогу, зможе побачити визнаною свою гідність у колі інших народів»⁴⁴.

Анотації

Стаття *С. Присухіна «Екуменічний діалог: проблематика і відповіді Івана Павла II»* присвячена теологічним напрацюванням Івана Павла II щодо аналізу сутнісних характеристик поняття «екуменічний діалог», ролі і значення екуменічного діалогу в подоланні міжцерковних конфліктів, об'єднанні християнських церков і перетворенні його на чинник поступу духовної культури сучасної цивілізації.

Ключові слова: діалог, екуменічний діалог, спільне християнське свідчення, християнська єдність і суспільний мир.

The article of *Sergiy Prysukhin «The ecumenical dialogue: issues and answers by John Paul II (on the occasion of 15th anniversary of Pastoral Visit to the Ukraine, 2001)»* is devoted to theology works of John Paul II in relation to the analysis of substantial characteristics of concept «ecumenical dialogue», role and value of ecumenical dialogue in overcoming of interdenominational conflicts, solidarity of Christian churches and transformation of ecumenical dialogue on the factor of advancement of religious culture of modern civilization.

Keywords: dialogue, ecumenical dialogue, testimony of Christian faith, Christian unity and peace in society.

⁴² Папа Франциск. Апостольське повчання «Радість Євангелія» / Пер. з італ.: О. Бодак за ред. о. Тараса Барщевського. — Львів: Свічадо, 2014. — С. 180—181.

⁴³ Папа Франциск. Апостольське повчання «Радість Євангелія» / Пер. з італ.: О. Бодак за ред. о. Тараса Барщевського. — Львів: Свічадо, 2014. — С. 180—182.

⁴⁴ «Україно, увійди як повноправний член до Європи, яка охопила увесь континент від Атлантичного океану до Уральських гір!» (промова під час прощальної церемонії. — Львів, аеропорт, 27 червня 2001 р.) // Прочанин миру та надії: Книга-альбом. — К., 2004.